

ПРОБЛЕМЪТ ЗА ДОБРОТО И ЗЛОТО В ДЕТСТВОТО

Иван Серафимов

Самата същност на литературата за деца и юноши може да се разглежда като едно своеобразно „двойно дъно“ в търсенето на хуманизъм и етика в литературния процес, като докосване до ония добродетели и черти от народностния характер, които се явяват в своя синтезиран вид. Литературата за деца и юноши се явява част от процесите на самопознанието на нацията (респ. на класата). Кръгът на тези процеси не би могъл да се затвори докрай без нейното пълнокръвно въздействие. В такъв аспект разглежданите въпроси подсказват и нещо друго, загатват и за някои други функции на детско-юношеската литература. В отделни периоди, а и въобще тя играе ролята (или поне би трябвало да играе тази роля) на литературна дейност, която идва да се противопостави на фалша, скудоумието, външната показност, кухия патос и т. н. В редица случаи авторите „посягат“ на детската душевност, на нейната кристална чистота и одухотвореност, за да изведат на преден план своите най-възвишени нравствени идеали. Прекрасен пример в това отношение е Антоан Екзюпери и неговият „Малък принц“. Екзюпери възхвалява детството и в същото време в едно свое писмо изповядва: „Мразя епохата си с всички сили!“ Ето двете крайности на духа — безкрайната мечтателност и грозната обществено-политическа действителност, които един и същ творец трябва да осъзнае и понесе. При Андерсен по сходен начин звучат думите: „От действителността се ражда най-красивата приказка!“

Нашето общество се „вглежда“ в детството, търси оптимизма на бъдещето в самата негова етика и чистота. Душевността на съвременното дете се превръща в средище, пресечна точка на изключително сложни социално-икономически, нравствени, битови, политически процеси и тенденции. Върху тази душевност оставиха и оставят следите си миграционните процеси с цялата тяхна сложност и необратимост, научно-техническата революция, промените и деформациите в природната среда и пейзажа, изменението в бита, изключителната интензивност на потока от информация, лабилните връзки в съвременното семейство, процесите на индустриализация на народното стопанство, промишлената обработка на земята и т. н. и т. н.

Самото съприкосновение на детското мислене с тези страни от социалното и духовното ни развитие носи заряда на художествена условност, на докосването до реални неща с фантастична обхватност.

Отношението към доброто и злото, справедливото и несправедливото, разбираните и осмисляни по „детски“; към красивото и грозното, осъзнати по „детски“, е съществена страна от процеса на търсене на хуманизма на утрешния ден.

Няколко образа се открояват особено ярко в съзнанието ни, ако се замислим за най-характерното от европейската литература за деца и юноши от десетилетия насам: Малкият принц, Мечо Пух, Пипи дългото чорапче. Не знам защо, все ми се струва, че хронологията на създаването им и самата тяхна същност разкриват ред симптоматични процеси в обществения и духовния живот на всяка страна, от която идват, на континента, на планетата, на времето, в което заживяват в детската психика. Това в никакъв случай не е случайно. Но и нещо друго — те като че ли носят с много по-голяма сила симптомите на неповторими процеси в душевността на своите съвременници — процеси, които се отразяват повече в тях, отколкото в ред класически произведения на „сериозната“ литература. Тук не става въпрос за някаква нова модификация на т. нар. „детски авангардизъм“, а по-скоро за очертаване спецификата на тези симптоми — простота, пределна простота на внушенията, синтез на динамично променящи се шрихи от човешката душевност, изключителен усет за хуманизма, вложен в крехката и несвършена детска фигура, в детските игри, приключения, мечтателност. Самото им „прилагане“ върху образите на деца ги прави обобщаващи, синтезирани, лишени от псевдоразвлекателност и естетически деформации. Тяхното предназначение, самата им цел обединяват най-простите и въздействащи средства на хуманизма, демократичността, народността мислене. Защото самият път до детските сърца е търсене на още по-истински хуманизъм, още по-голяма доброта, безкраен смисъл и красота във всичко.

По време на създаването си най-близо до нас е Пипи дългото чорапче: едно момиченце, способно на невероятното много неща, но като че ли най-смайваща е неговата физическа сила. Момиченцето с една ръка вдига полицаите във въздуха, може с минути да задържи своя кон над главата си и т. н. Символ на нещо непобедимо в детството. За мен това е чистота на преживяванията, искреността, жизнеността на детството. Нищо ново на пръв поглед. И наистина — в нашия фолклор представата за гигантския размах на детската сила, образите на децата-юнаци битуват вече столетия. Подобни превъплъщения на детската сила можем да срещнем не само в южнославянския и балканския фолклор, а и във фолклора на редица европейски народи, във фолклора и митологическите представи на скандинавските страни. Но миграцията на мотиви и образи в поетическото и песенното творчество на народите не ни дава отговор на въпроса, защо нашата литература не е дала живот на един образ като Пипи дългото чорапче или поне не е изпитала необходимост от образа на детето, надарено с безпощадна сила, което може да постави всеки на мястото му с едно движение. Не изразява ли обичаното в цял свят момиченце далеч по-сложни обществени, социални и духовни процеси, отколкото на пръв поглед изглежда? . . . Не е ли превърнато безсилието на личността в капиталистическото общество със средствата на творческата отговорност и хуманизъм в един символ на огромната, неутолима необходимост от нравствена чистота — като детската нравствена чистота — която е по свой начин приложима и безпощадна в приложимостта си? Не говори ли фантастичната условност на образа в конкретния случай за изчерпване съпротивителните сили на обществото и на семейството срещу обезличаването, срещу еснафското благоприличие?

Разбира се, това е само една страна от спецификата на образа, при това, ако тръгнем по пътя на създаването му, ако търсим субективните предпоставки за необходимостта от един такъв тип рефлексивност към заобикалящия авторката свят. А въздействието и внушението се определят от хиляди други неща, понятни и скъпи на децата от цял свят.

Съветската литература, литературата на социалистическите страни, нашата детско-юношеска литература създадоха не по-малко привлекателни герои от мъдрия и пълен с трагизъм принц, потънал в пясъците на пустинята, от нежния

причудлив Мечо Пух, от Пипи, с нейната колкото необяснима, толкова и фантастична и красива самостоятелност и сила. Чук и Гек, Витя Малеев, Тимур и неговата команда, Митко Палаузов, Роза, децата от Ястребино — изреждаш само няколко примера и изведнъж те обзема странното усещане за неразрешимостта на литературния герой от житейския пример, от реалната детска съдба. А тя е неотделима от националната съдба, от съдбата на една класа.

Един такъв паралел може да ни отведе и към някои съвсем груби съпоставки — кое е по-истинско и по-трайно в литературното развитие, по-значимо или по-въздействащо! Това би означавало да пренебрегнем редица основни неща в литературната теория и практика, съзнателно да ограничим представите си за закономерността на литературните традиции, представите за националната самотнитост на развойните процеси и литературните явления.

Нашата цел е по-друга — нравственият идеал в българската детска литература, усвояването на традициите, неговите хуманистични отправки в съвременността, превъплъщенията на представата за доброто и злото в детството, смисълът на едното и другото като нравствен императив, същността на социалистическия хуманизъм в творчеството за деца и юноши.

Прилагането на една такава мярка — доброто и злото, светлината и мрака, вечните начала на търсенето и жаждата, диалектичкото противоречие, заложено в самата човешка същност към света на детството, към самата крехкост и несъвършенство, простота и светост на детството е своеобразен израз на новата обществена роля, новия обществен смисъл, който в социалистическото общество се възлага на детската възраст. Нейното разглеждане като един изключително важен и наситен с многообразни дейности, все по-важен период в цялостното развитие и изграждане на човешката личност. Това — от една страна. А, от друга — разглеждането на мотива за доброто и злото в детството може да бъде средство за едно пълнокръвно и житейски обхванато разглеждане на проблематиката на литература за деца и юноши, която в една или друга степен (като мотиви, теми, сетивност, философска дълбочина на търсенията) дава прекрасни възможности за един такъв прочит.

По един своеобразен начин се осъществява синтезът, преливането между традиционните представи за нравствените и естетическите възможности на детството, за степента на социалния опит, на който е носител съвременното дете, рефлективността и спонтанността, с която то го овладява и доразвива.

Тази връзка във всички случаи е привидно условна, привидно външна. В литературата за деца и юноши в много по-голяма степен, откъдето и да е другаде, проникновеността, отделното хрумване, дори неговата нравствена насоченост са невъзможни без продуктивността на опита и традициите. Просто пътищата, по които се усвоява опитът, традициите са спонтанни, необратими, овладяващи, защото този процес започва от най-ранните години и дни на детството, запаметява се, както първата дума, която човек проговаря, и е необходима докрай.

Неотменимостта на опита, неотменимостта на традициите в много по-осезаемо изразен вид от всяка друга област, това е първата и твърде съществена отлика на литературата за деца и юноши. Отделен въпрос е в каква степен си даваме сметка за тази неотменимост, в каква степен вярваме и се нуждаем от възможностите, които ни предоставя тя.

В най-общ план проблемите на доброто и злото в детството бихме могли да сведем до наличието на нравствено-философски теми в литературата за деца и юноши. Наличието на търсения от такъв характер в съвременния литературен процес извикват на живот все по-целенасочено проблема за съотношението между света на възрастните и света на детството. Все по-осезаемо съвпадане на отделни точки от техните нравствени координати или съзнателното им „на-

лагане“, „проектирането“ на света на възрастния човек върху дадена детска игра, върху спомен от детството, отделна представа, хрумване или по детски изживяна мечта — това са все шрихи от тази проблематика, нейни реални опорни точки. Така очертаната проблематика има твърде широка обхватност във философски и нравствено-социален смисъл, по същество това са и социологични проблеми, интересни са и в литературнотеоретичен аспект.

До голяма степен проблемът за доброто и злото в детството е и една стра-на от бъдещи, разностранни и нови тенденции, тенденции на утрешния ден в нашата детска литература. Убеден съм, че нравственият максимализъм на една такава проблематика ще привлича все повече автори за деца и юноши, ще се превръща в своеобразна творческа алтернатива за тях, белег за самовизискателност и дълбочина на търсенията. Разбира се, този проблем в никакъв случай не бива да се разглежда като общовалиден, единствен — било художествено-изобразителен, композиционно-организиращ или тематично-структурен — принцип.

Споменах вече, че към един такъв подход към литературата за деца и юноши ни задължава самата нейна активност, широката ѝ обществена роля в социалистическото общество. Задължават ни за това нарасналите нравствени и естетически разбирания на съвременното дете, изключителната динамичност, с която то влиза в съприкосновение с материалния свят, неговите познавателни и естетически възможности, придобили нова, непозната досега широта и обхватност. И нещо друго — социалистическото общество е създател на един такъв феномен — детското творчество, детската съпричастност с проблемите на творческото изстраждане на стойности и представи, широкото участие на детето в художественото „усвояване“ на материалния свят. Без обхватността на представата за доброто и злото в детството, без осмислянето на диалектичното съдържание на тази проблематика, заложена в самата човешка същност, в самото човешко съществуване, ние не бихме могли да обясним естетическата и социалната определеност на едно такова явление: детето-творец.

Съприкосновението на детето със сложността на проблематиката на доброто и злото е необратим процес, процес, осъществяващ се по сложни и често пъти необясними пътища, трудни за анализиране. Това съприкосновение ни смайва, изправя ни пред загадъчни процеси в детската психика и поведение, жизненост. Но не ни дава право да го отминаваме, без да се опитаме да го осмислим, да потърсим неговите социални и нравствени предпоставки, да не вярваме на оптимизма и жизнелюбието, който е вложен в него. Един основен шрих в образа на съвременното дете — това е творческото начало, заложено във всяко негово действие, постъпка, игра, мисъл.

В същност проблемите на доброто и злото в детството са интересни и специфични в нашата съвременност не толкова с литературното си съдържание (в същност става въпрос и за нереализирани нравствени, художествени и естетически възможности в нашата литературна практика), със своята литературна адекватност, колкото с моралния патос, който е заложен в тях, с неочакваността на проявленията му в душевността на съвременното дете. Този процес не говори за изчерпване на възможностите, а, напротив — за разкриване на нови перспективи, за боравене със същностни неща, за освобождаване на детската литература от грубата дидактичност, фалша, присторената интимност, показността или поне за необходимостта от преодоляването им.

Още по своето предназначение, по своя морален патос детското творчество е необикновено смело, активно, търсещо осмисляне и усвояване на действителността. То навлиза в света на възрастните със силата и правата на човечността и добротата. И още веднъж доказва колко гражданска и общочовешка е неговата съдба и същност. А това са вече едни съвсем нови мащаби, съвсем нови съотношения във вечния спор на доброто и злото.

Нереалното, фантастичното е неизтощимо в „разплатата“ си с реалното, делничното. Те непрекъснато са в „спор“ помежду си. И никъде народът ни не е нарушил мярката в боравенето си с тези мащаби, не е създал в своите песни, приказки и легенди нищо грозно, противоестественно. Напротив, вложил е в невяроятното, в чудовищната безпощадност и гигантска сила (образите на деца-юнаци в българското народно творчество) най-трогателните, най-светлите черти — детските. Такава преобразяваща сила има само народностното въображение. За бедите, паденията, погромите и безверието, които са го смазвали през различни моменти и са го принуждавали да търси опорните точки на чистотата на неосквернимата детска сила — силата-справедливост, по-точно честността-справедливост и сила — можем само да се досещаме.

Както жаждата за красота, за нежност раждат в народностното въображение представата за самодивите, тяхната неизтощима сила, така и представата за децата-юнаци е символ на върховни въжделения и потребности. Неслучайно от неведомите земни сили, от самодивите юнаците вземат заедно с кърмата и силата си. Уголемяването на образа на тези въжделения, неговата детска неуязвимост в нравствен и етичен смисъл е последната съзнателно търсена опора на тези въжделения.

В хронологията на литературното развитие е особено показателна цикличността в определени периоди: появяването на темата, мотива, проблематиката на доброто и злото в детството с особена действеност в точно определен отрязък от спиралата на литературното и духовното развитие на даден народ и въобще в литературния процес (децата-юнаци в нашия фолклор, детето Исус в нашата средновековна литература и. . . Пипи дългото чорапче сега). За нас е важна обаче социалната същност на времето или епохата, която предизвиква появянето му.

Ако се абстрахираме от антиюдейските мотиви, които са прокарани на няколко места в „Томино евангелие“ или „Детство Исусово“ (средновековен апокрифен ръкопис), то социалните елементи в него придобиват съвсем едностранчиво и символично звучене, независимо че в цялата богомилска космогония, в основата на цялата богомилска литература лежат именно социални тежениния и проблеми. В „Детство Исусово“ епизодът, в който детето Исус раздава своето жито на бедните, е единственият епизод, в който справедливостта на божественото дете придобива недвусмислен социален смисъл.

„Чудното“, „причудливото“ е обикнатото средство от народното въображение при тълкуване на социални несправедливости, житейски неправди. „Детство Исусово“ е само брънка в тази верига, то е един необходим момент не само в осмисляне проблематиката на богомилската литература, а и повод да се замислим за детството, за детската справедливост и чистота като опорни точки на философски, нравствени и социални търсения.

В споменатия текст нахлуват толкова много познавателни, нравствено-етични и духовни стремления, че то не може да остане незабелязано именно като критичен социален и нравствен момент в богомилската космогония, в изтънеността на представите и художественото осмисляне на детския свят през Средновековието. Изниква въпросът — до каква степен детството е благодатна почва за решаване на нравствено-етични, морални и познавателни стремления през Средновековието и въобще като отрязък от човешката възраст и жизнен опит, в който отрязък доброто и злото имат безпощадни, строги до жестокост стойности и измерения.

Разказите за делата и подвизите на младенеца винаги са били смятани за неканонични. Едно по-внимателно вникване в нравствените възможности на

детството, в неговата прямота и спонтанност на изявите ще ни помогнат да разкрием твърде широките социални тежнения, които се изразяват чрез детството като житейска категория.

Чрез детството фантастичната, свръхестествената справедливост придобиват дори по-голяма, по-фантастична сила. Още тук можем да открием простонародния стремеж за преодоляване на канона с прямите и спонтанни средства на детската емоционалност и изразност. С цялата си наивност този дълбоко почувствуван стремеж има свой житейски смисъл. Детството не „оправдава“ забогатяването, не „оправдава“ моралната разпуснатост и жестокостта на нравите, не „оправдава“ духовната тъпота. То няма средства, сетива и възможности за това, но носи един безкрайно жизнен и одухотворен трепет. Мисълта за одухотвореността на постъпките, за справедливостта му е присъща като интуитивен, вътрешно почувствуван стремеж. При него тя не е плод на самовъзпитание, не е внушена отвън, а е пряк израз на почти несъзнателен, чисто сетивен (а в апокрифа изведен в справедлив до жестокост) порив. Тази спонтанност е присъща на детството. Детството е безпощаден период в човешката възраст по отношение всичко ново, непознато и чудно. Детството се съпротивява и със сетивата, и с психиката си на опита, който не е оцветен от емоционална тръпка. Това съприкосновение ражда такива неочаквани резултати, че възрастният ум винаги би могъл да бъде изумен и смяян.

В детските постъпки на Исус доброто е със строго определени белези. То е безкрайно праволинейно добро. Неговата праволинейност се проявява и спрямо възрастните, и спрямо децата, спрямо книжовници и учители, спрямо собствения си баща. Развитието на мотива търпи още по-учудваща еднопосочност. Движещ момент е търсенето на още по-голямото добро. Единствено по отношение на майката на младенца злото е непроявимо. Това също е белег за наличието на един земен мироглед, за изключително проникновеното тълкуване на човешката същност, на силата, която идва от майката, от жената. Веднъж Исус счупва стомната си, но съблича своята дреха, налива вода в нея и така я занася в къщи, където майка му го целува за послушанието. Трансформациите на трогателното, миловидното са още по-интересни в злите постъпки на Исус. Той превръща в свине своите другарчета, които се крият в кочината, за да не играят с него. Необяснимото, странното се съюзават много бързо, много изненадващо с праволинейното, прямото, простонародното.

Детството на Исус като литературно-историческа тема е било особено благодатно за такива връзки през Средновековието. Тук стремежът за познание не идва по външен описателен път, а по пътя на емоционалната непосредственост и спонтанност на детските пориви, на чистота на детското слово (с думите си Исус кара дъждовната вода да се избистри; когато плеснал с ръпе, птиците, направени от кал, оживели и хвъркнали). Редица „свръхестествени“ неща в апокрифа биха могли да намерят и чисто логическо обяснение, ако имаме пред вид детската одухотвореност, детската прямота и искреност. Стана дума вече, че тя е лишена от житейското наслагване на представи, възрастовата оценъчност на зрелия опит.

В самата си същност детето е носител на жизненост и искрен трепет, съизмерими с най-достойния, най-жизнения духовен порив, който са родили народностните представи през Средновековието — божествения. Явно е, че на простонародните вкусове похватът за формиране на „божественото“ със средствата на сетивното, духовно чистото и искреното е бил дълбоко присъщ. По начало простонародното като светоусещане, като етика, като жизнеустременост винаги е било по-близо до детството, повече неща в детството са му били познати и скъпи. По такъв начин народното въображение е родило и най-причудливите приумици на българския фолклор — децата-юнаци, където мотивът за

доброто и злото в детството е придобил още по-строго, още по-реалистично и смело като художествено решение тълкуване на възжеланията и вярата на народа.

Никъде в средновековната литература нямаме такава строга защита на детското, искреното, с цялата двойственост на мирогледа на богомилското учение, с цялата му виталност. В случая става дума не толкова за разкрепостяване на духа, колкото за неговото приземяване, за неговото обобществяване със средствата на детската игра, детската строгост и светост. Дори самото обожествяване на младенца по такъв начин е потърсено с мярка, не става веднага, макар още първият епизод да ни разкрива неговата изключителна сила. Силата на това внушение нараства непрекъснато. И не толкова като композиционен похват, колкото като цялостно вникване в детската светост, в интимната същност на всеки детски порив, за което народното въображение се е оказало необикновено подготвено. Самото народностно въображение му дава храна със своята спотаена, но дълбоко земна власт. Смайваща е не само виталността, а и безкрайната вяра в справедливостта, в прямотата. Опорната ѝ точка е най-крехкото в човешкото съществуване — детския бит, детското светоусещане, — но това не я прави непълноценна в художествено отношение, а само по-богата, по-сложна. Интересно е също прилагането на идеята за творческата нагласа на човешката същност и абсолютизирането ѝ по отношение възможностите на детството. Прилагането на подчертаното добро и зло към крехката фигура на детето е по същество изключително силна художествена условност. Нейният алтернативен смисъл в нравствено отношение играе съществена роля и в някои от най-актуалните тенденции на литературния процес. Свой, специфичен смисъл има тя в литературата за деца и юноши и днес.

Ние невинно си задаваме въпроса, каква огромна трансформация се е извършила в социалния усет, който е носило детето преди няколко десетилетия, и сега. Грижата за хляба, бедността, лишенията като социален мотив стават чужди и неразбираеми за съвременното дете, растящо в условията на социалистическото общество. Пред него се изправя социален опит, който то ще усвоява от книгите. Появяват се нови проблеми и теми, нови словесни акценти. Ще си послужи с един пример. Разказът „Майчина сълза“ от Ангел Каралийчев за детето, което не живее при своите родители, ще отеква и днес с още дълбока болка. Извършили са се социално-икономически и духовни процеси, които са извикали на живот тази тема отново с необикновена настойчивост и власт. Прекрасната творба на Ангел Каралийчев ще заживее своя нов живот във връзка с мащабните (засегнали едва ли не всяко семейство, всяко село и град) миграционни процеси, или във връзка с относителната лабилност на взаимоотношенията в съвременното семейство, съществено различаващо се от патриархалното.

„Загубената пчела“ от Елин Пелин и сега действа на детската психика с общественото внушение за значимостта на всяко действие, труд, грижа... Или там, където социалното съдържание на проблема е достигнало сетивността, първичността на усещанията, подчинило го е на реални представи — устойчивостта му като мотив, тема е неотменимо. Друг въпрос е, че нашата детско-юношеска литература през последните десетилетия не съумя да извика на живот тези проблеми и теми, да ги осмисли с тяхната автентичност и днешно социално съдържание.

В същност битовата приземеност, включването на предмети от бита, обикновени вещи е по същество умение максимално пестеливо, поетично да се осмисли познатото на детето. Това не е недостатък, а предимство на нашата детска литература. Цялата поредица от патилановски истории на Ран Босилек, детската жизненост и одухотвореност, звукоподражанието и епистоларната форма

са все безезите на това умение обикновеното, познатото да стане „невероятно“, чудно, ново, невиджано досега.

„Безправността“ на детското съществуване е превърната в движеща сила, изходна точка за нравствените и естетическите внушения на поета. И това е в същност вярата му в истинските възможности на детството, умението зад пако-стта да види искреността, зад несполуката — стремежа, целеустремеността, зад плача и болката — възторга.

Елин Пелин не се бои от простонародното и обикновеното, когато трябва да доведе детето до философското звучене на проблема или темата: „Къса приказка“ и особено „Воденичката“. Такъв патос носят „Ян Бибиян“ и „Ян Бибиян на луната“. Не е ли дяволчето Фют един умален образ на злото, одухотворено по детски, приспособено за детските представи за добро и зло. Познавателен и емоционален порив, мечта и реалност вървят ръка за ръка.

Самопознанието се постига с това, което детето вижда, може да докосне, което е част от него — сетивата, очите, дланите, пръстчетата му (Дора Габе), чрез пейзажа, природата, процесите и явленията в света, падането на снега, грее-нето на слънце, изгрева и залеза, топенето на скрежа (Емилиян Станев). Дет-ското самопознание е част от стремежа за хармонично и цялостно изграждане на личността, на характера. Детското съществуване и прояви са един вид „без-правно“ съществуване и прояви, но това е „безправност“, която непрекъснато усложнява своите форми, непрекъснато укрепва и разширява нравствените и естетическите си възможности. Тази „безправност“ има пораждащ нови пред-стави смисъл преди всичко в съприкосновението си с доброделците на общест-вото. Въобще сложността на въпросите не завършва със съприкосновението на детския свят със света на възрастните (една характерна тенденция в съвременната детска литература), а започва оттук нататък.

* * *

Заради своята чистота, заради искреността, заложената и в най-непринуде-ния детски порив, нравственият идеал придобива изключителна значимост в стремителността на времето. Превръща се в нещо неуловимо и в същото време безкрайно красиво и властно. Носи изконността на човешкото съществуване в своя оголен, непредубеден вид. И в такъв смисъл детството заслужава един дъл-боко проникновен и мащабен прочит, съпоставянето му с мащабността на про-странството и времето, осмислянето му чрез вечните категории на битието.

При докосването до детството лъжата, фалшът, двуличието като позиция, житейски опит, морал са безсилни. Какво е твоето отношение към детството, това означава — какво е това отношение към бъдещето, към най-светите и най-въжделени потребности, надежди и въжделения на народа, към смеха, порива и мечтата.